

Балджи М.Д.

Д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним
господарством

Бойко О.С.

Аспірантка кафедри економіки та управління національним господарством
Одеського національного економічного університету

СУТНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

В умовах високого рівня конкуренції все більшу значимість набувають питання модернізації підприємств, сучасне визначення якої до сьогодні не є загальноприйнятим. У статті здійснено дослідження необхідності модернізаційних змін в українській економіці, аналіз позицій науковців щодо визначення сутності поняття, сформульоване власне визначення модернізації підприємства як трансформації діючої моделі виробництва. Розглянуті предмет, об'єкти модернізації та відповідні ним види модернізації.

Ключові слова: конкурентоспроможність, технологічний уклад, модернізація, об'єкти модернізації, види модернізації.

Балджи М.Д., Бойко О.С. СУЩНОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

В условиях высокого уровня конкуренции все большую значимость приобретает модернизация предприятий, современное определение которой до сегодняшнего дня не является общепризнанным. В статье проведено исследование необходимости модернизационных изменений в украинской экономике, анализ позиций ученых в отношении определения сущности понятия, сформулировано собственное определение модернизации предприятия как трансформации действующей модели производства. Рассмотрены предмет, объекты модернизации и соответствующие им виды модернизации.

Ключевые слова: конкурентоспособность, технологический уклад, модернизация, объекты модернизации, виды модернизации.

Baldgi, M.D., Boiko O.S. THE ESSENCE OF MODERNIZATION IN THE CONTEXT OF THE CURRENT ECONOMIC CATEGORIES

In terms of competition high level the increasing significance is gained by the issue of enterprises modernization, the modern definition of which is not accepted up to present time. The article studied the need of modernization changes in the Ukrainian economy, the analysis of the scientists' positions as to determining the essence of the concept, formulated its own definition of modernization as transformation of the current production model. There were considered the subject, objects of modernization and their relevant modernization types.

Keywords: competitiveness, technological stages, modernization, objects of modernization, types of modernization.

Постановка проблеми. Конкурентне середовище країни стає стимулюючим фактором активізації інноваційної діяльності та забезпечується конкурентоспроможністю кожного підприємства, тому все більшу значущість та актуальність набувають питання модернізації підприємств. Ефективна модернізація підприємства повинна стати необхідною передумовою його інноваційного розвитку. При цьому мова повинна йти не тільки про техніко-технологічне оновлення виробництва, а й про формування та нарощування компетенції окремих підприємств, узгодженість дій учасників конкурентного ринку, забезпечення інтересів інвесторів, а також реалізацію державної політики у конкретній сфері виробництва. Системна ефективна модернізація повинна спиратися на чітко сформовану теоретико-методологічну платформу, розробкою якої сьогодні займаються науковці. Тому визначення сутності модернізації у контексті економічних категорій має важливе значення для обґрунтування вагомості її введення та виявлення реальних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія модернізації економіки виникла ще в середині ХХ ст., що знайшло відображення в працях М. Вебера, Е. Дюркгейма, Ш. Ейзенштадта, Р. Інглхарда У. Бека, Т. Парсонса, А. Турена, Е. Гіденса та ін. Але трактування модернізації у різних авторів набувало неоднозначного змісту. Необхідність модернізації вітчизняної економіки загалом та окремих її суб'єктів зокрема, відображається в роботах таких вітчизняних економістів як К.О. Бужимська, Н.В. Валінкевич, Л.І. Федулова, С.В. Мочерний, Й.М. Петрович, М.М. Салун, М.Т Пашута, О.М. Шкільнюк та ін.. Вагомий внесок у дослідження питань модернізації зробили також сучасні зарубіжні вчені: Ф. Агійон, С.С. Дьомін, Є.А. Ковальчук, В.А. Лаврентьєв, П. Хоуітт. Аналіз досліджень зазначених науковців свідчить, що існують певні відмінності в розумінні сутності категорії «модернізації», а понятійно-категоріальний апарат з цієї причини остаточно не сформований .

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності модернізації у сучасних умовах розвитку ринкової економіки. Відповідно до зазначеної мети завданнями дослідження визначені:

- обґрунтування необхідності модернізаційних змін в українській економіці;
- аналіз позицій науковців та формулювання власного визначення сутності модернізації підприємства як трансформації діючої моделі виробництва;
- визначення об'єктів модернізації та відповідних їй видів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, що містяться в науковій та спеціальній літературі, дозволили з'ясувати, що поняття «модернізація» у широкому розумінні пов'язується з модернізацією суспільства, країни, суспільно-політичного ладу та ін., а в узькому – з модернізацією економіки. Модернізація відображає процеси змін і оновлення в технологічному та соціальному розвитку суспільства як у глобальному масштабі, так на рівні кожної країни, галузі й окремого підприємства, та супроводжується структурно-технологічними змінами у виробництві, інвестиційній та

інноваційній діяльності, інституціональному устрої держави, у змісті економічної політики, яка проводиться стосовно нових сучасних вимог. При цьому модернізація виступає як інтегральний процес, який включає в себе сукупність часткових процесів перетворення і є основою досягнення стійкого, збалансованого та інноваційного руху і розвитку соціально-економічних систем різних рівней.

В умовах ринкової економіки модернізація стала розглядатися як конкретні зміни та удосконалення: економічні (зміни у оподаткуванні, кредитуванні), інституціональні (зміни в нормативно-правовій базі, технічних інструкціях) та інфраструктурні. З часом були сформовані теоретико-методологічні положення економічної модернізації, яка стала розглядатись як розвиток індустріальної системи, що заснований на технологіях високого рівня та зростаючої спеціалізації економічних ролей діяльності (виробництво, споживання, розподіл), а також пов'язана зі зростанням масштабів та складності основних ринків (товарів, ресурсів, фінансів).

У сучасній економічній науці модернізація розуміється не тільки як розвиток сучасних виробничих потужностей, а і як подолання технологічної залежності, неухильний рух уперед. При цьому основною її ціллю виступає забезпечення стійкого зростання економіки з пріоритетом досягнення соціальних цілей.

Ф. Агійон та П. Хоуітт [1, с. 94] запропонували теорію «шумпетерівського економічного зростання», аргументуючи переваги модернізації, розглядаючи її як копіювання сучасних технологій. Зазначені автори визначають відмінні риси між інновацією та модернізацією, доводячи переваги застосування останньої у випадку відсталих в техніко-технологічному сенсі структур та невеликих підприємств, а інновації – для великих компаній з високим рівнем конкурентного середовища.

Сучасні автори говорять про еволюцію поняття «модернізація» з точки зору переходу від розуміння модернізації як локального, часткового поліпшення конструкцій обладнання чи заміни його часини, удосконалення

технологій («техніко-технологічна модернізація») до розуміння модернізації як комплексного процесу осучаснення підприємства. Комплексність забезпечується перетвореннями не лише в техніці та технологіях виробництва, а й організації праці та управління, тобто в усій системі соціальних та економічних зв'язків. Тому об'єктами модернізації стають продукція, техніка, технології, економічні, організаційні, соціальні та управлінські процеси на підприємствах. Таким чином, техніко-технологічна модернізація являє собою лише елемент модернізації підприємства.

Колектив авторів під керівництвом С. В. Мочерного трактує модернізацію як «часткове вдосконалення конструкції та заміну застарілого устаткування (машин, обладнання), технології виробництва, технічне й технологічне переоснащення підприємств». Вчені зазначають, що модернізація забезпечує вищий ефект за менших витрат порівняно з новим будівництвом аналогічних підприємств, а кошти, що спрямовуються на модернізацію підприємств, окуповуються в середньому втричі швидше, ніж у разі будівництва аналогічно нових. Вона дає змогу уникнути фізичного й морального зношування обладнання або загальмувати цей процес, підвищити продуктивність праці тощо. Тому розвинені країни відмовилися від капітального ремонту устаткування як економічно не вигідного [2, с. 543].

В Економічному словнику Азріліяна модернізація розглядається як введення удосконалень, які відповідають сучасним вимогам [3, с. 436].

Л.І. Федулова [4, с. 128] вказує, що модернізація – це технологічне оновлення наявного промислового потенціалу та прискорений розвиток високотехнологічних видів діяльності, що покликана перетворити технологічні та організаційні нововведення на головний чинник розвитку економіки. Авторка підкреслює, що модернізація може здійснюватись лише на основі динамічного освоєння національних і запозичених технологічних інновацій.

М.Т. Пашута та О.М. Шкільнюк [5, с. 46] дають таке визначення модернізації – це «процес часткового оновлення, зміни застарілого устаткування (машин, механізмів, обладнання, приладів та ін.), технології

виробництва, технічне й технологічне переоснащення промислових і сільськогосподарських підприємств». Автори підкреслюють значення модернізації, як одного з найважливіших напрямків підвищення техніко-економічних показників, посилення інтенсивного розвитку та зростання ефективності виробництва.

М.М. Салун зазначає що модернізація, удосконалення, зміна відповідно до сучасних вимог ресурсного потенціалу українських промислових підприємств є однією з найважливіших складових переходу до ефективної ринкової структури, орієнтованої на задоволення потреб споживача. Модернізація повинна охопити усі елементи системи: продукти, що виробляються і роботи, що виконуються, техніку і технологію виробництва, систему управління трудовими, матеріально-технічними, фінансовими та інформаційними ресурсами [6, с. 49].

На думку Й.М. Петровича [7, с. 201] це такий стан сталого ефективного розвитку, який ґрунтується на впровадженні у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на оновлення матеріально-технічної бази усіх секторів національного господарства та їх підприємств з метою домогтися виготовлення продукції з інноваційним наповненням та конкурентоспроможною на зовнішньому та внутрішньому ринках.

В.А. Лаврентьев у [8, с. 96] визначає модернізацію підприємства як розробку високотехнологічних продуктів, впровадження новітніх технологій та перехід на більш високий технологічний уклад, удосконалення системи управління якістю інноваційної продукції, модернізацію системи підготовки кадрів в форматі нового підходу до модернізаційного навчання .

Ковальчук Е.А. [9, с. 11] розглядає модернізацію як комплексний проект по удосконаленню діяльності не лише у виробничому та техніко-технологічному аспекті, а й включає удосконалення інфраструктури та ураховує зміни у зовнішньому середовищі підприємства. Модернізацію промислового підприємства автор трактує як процес приведення ресурсного потенціалу промислового підприємства у відповідність до поточних чи

майбутніх очікувань в умовах інноваційної економіки, які виявлені у результаті взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів, що не суперечать інституціональному середовищу і спрямовані на зниження трансформаційних витрат по забезпеченню тимчасової монополії поточного чи майбутнього періодів.

В залежності від предмету модернізації мають місце наступні її види (або процеси): економічний, організаційний, політичний, соціальний, екологічний, культурний та технологічний.

В. Нікітаєв [10] обґрунтовує відмінність між інновацією та модернізацією, про що доволі часто сперечаються науковці. Він підкреслює, що інновації сприяють модернізації, а остання, в свою чергу, виступає умовою створення ефективної економіки, що й забезпечує прогрес. В. Нікітаєв стверджує про доречність використання модернізації тільки у виробництві, виділяючи два підходи – техніко-економічний та суспільно значущий. Перший полягає в оновленні основних фондів, заміні застарілого обладнання на сучасне з метою проведення суттєвих змін – соціальних, економічних, екологічних та ін. на підприємстві. Другий – оновлення засобів та способів загальносуспільного призначення, в якому провідну роль грають інституціональні зміни. Таку ж точку зору має С.С. Дьомин [11, с. 55], розглядаючи модернізацію як локальний процес удосконалення будь-чого, так і широкий процес впровадження нових підходів чи покращення існуючих. Ці міркування, на нашу думку, досить загальні, адже базуються на однібічних трактуваннях модернізації, залишаючи поза увагою існуючі світові напрацювання. На сучасному етапі розвитку суспільства доречно казати про поєднану мету модернізації соціально-економічного спрямування.

К.О. Бужимська [12], розглядаючи модернізацію як процес розвитку підприємства, виокремлює окремі її властивості. На основі визначених, нами пропонуються наступні: системність (має чітко визначені: об'єкт, предмет, суб'єкти тощо в рамках підприємства) і цілеспрямованість; зростання (удосконалення, покращення, оновлення); мінливість (зміна глобальної мети

діяльності підприємства та ін.); інноваційність (створення нових структур і переведення підприємства на новий рівень функціонування тощо); спорідненість (зв'язок з наукою).

Теорія модернізації постійно поповнюється новими трактуваннями. Так, в науковій літературі все ширше впроваджується словосполучення «інноваційна модернізація». Цим визначенням науковці намагаються поєднати економічну та управлінську сутність соціально-економічних рухів. Адже модернізація за своїм змістом визначає перетворення, зміни, які мають носити і управлінську (організаційну), і економічну, і соціальну спрямованість.

Останнім часом все більшу увагу при проведенні модернізації приділяють запобіганню та зниженню техногенних ризиків та екологічних катастроф. Тому актуальним постає поєднання впровадження нових технологій з забезпеченням екологічної безпеки.

Наведений аналіз позицій провідних вчених довів відсутність однозначного розуміння визначення модернізації. Методологічно встановлено, що термінологічне поле модернізації має суттєву невизначеність, що обумовлено наступними факторами:

- множинність понять з однаковою сутністю, але з різними трактуваннями;
- низька кореляція базових понять з виробничими формулюваннями;
- слабкий вплив сукупності базових та виробничих понять на підсистеми, в яких циркулюють зазначені поняття.

Загальновідомо, що термінологічне поле є неповним, коли в ньому відсутні взаємозв'язки між окремими поняттями в системі. Це цілком відноситься до модернізації. Тоді важливим виступає розгляд функцій понятійного апарату модернізації, в якому незалежними перемінними виступають базові визначення понять, а залежними – їх похідні. З приводу цього доречною є думка В.Г. Бурлаки, що «основою підвищення технологічної конкурентоспроможності вітчизняної промисловості має стати комплексна модернізація виробництва з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки» [13, с. 72]. Таким чином автор відзначає необхідність застосування нових

технологій, які підвищують ефективність виробництва, поліпшують якість товарів і послуг, створюючи, тим самим, конкурентні переваги вітчизняного виробництва на світовому та внутрішньому ринках, забезпечуючи кількісне та якісне зростання потенціалу промисловості на основі сучасних впроваджень науково-технічного прогресу.

Таким чином, аналіз різних підходів та визначень поняття «модернізація» дозволив виділити окремі її трактування:

- це процес оновлення з певною низкою характеристик, що притаманні діяльності сучасних підприємств;
- це синонім прогресу та безупинного руху вперед;
- це зусилля підприємств, що спрямовані наздогнати провідні, високо розвинуті компанії, які співіснують з ними в одному часі.

Досконале дослідження існуючих підходів до визначення модернізації дозволили дати власне трактування цього поняття, а саме: під модернізацією слід розуміти процес комплексної трансформації діючої моделі виробництва шляхом технічного та технологічного їх удосконалення з одночасним удосконаленням організаційної системи підприємства з ціллю підвищення ефективності виробництва, технологічного укладу підприємства та його конкурентоспроможності. У такому визначенні модернізація передбачає її загальність для різних видів діяльності, відображає принциповий перехід від техніко-технологічного розуміння до формування єдиної системи організаційно-економічного спрямування, забезпечує конкурентні переваги вітчизняних підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що модернізація виступає як інтегральний процес, який включає в себе сукупність часткових процесів перетворення і є основою досягнення стійкого, збалансованого та інноваційного руху і розвитку соціально-економічних систем різних рівнів.

У сучасній економічній науці модернізація розуміється не тільки як розвиток сучасних виробничих потужностей, а і як подолання технологічної відсталості, неухильний рух уперед/

Об'єктами модернізації стають продукція, техніка, технології, економічні, організаційні, соціальні та управлінські процеси на підприємствах.

Аналіз позицій провідних вчених довів відсутність однозначного розуміння визначення модернізації. Методологічно встановлено, що термінологічне поле модернізації має суттєву невизначеність, що обумовлено відповідними факторами.

Теорія модернізації постійно поповнюється новими трактуваннями. Так, в науковій літературі все ширше впроваджується словосполучення «інноваційна модернізація». Цим науковці намагаються поєднати економічну та управлінську сутність соціально-економічних рухів. Адже модернізація за своїм змістом визначає перетворення, зміни, які мають носити і управлінську (організаційну), і економічну, і соціальну спрямованість.

Дослідження існуючих підходів до модернізації дозволили сформулювати власне визначення цього поняття, згідно з яким під модернізацією розуміється процес комплексної трансформації діючої моделі виробництва шляхом технічного та технологічного їх удосконалення з одночасним удосконаленням організаційної системи підприємства з ціллю підвищення ефективності виробництва, технологічного укладу підприємства та його конкурентоспроможності. Таким чином, модернізація передбачає її загальність для різних видів діяльності, відображає принциповий перехід від техніко-технологічного розуміння до формування єдиної системи організаційно-економічного спрямування і забезпечує конкурентні переваги вітчизняних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Aghion Ph. The economics of Growth / Ph. Aghion, P. Growth. – England: The MIT Press Cambridge, 2009 – 475 p.

2. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник / С.В. Мочерний. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
3. Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь/ А.Н. Азрилиян, О.М. Азриелян, Е.В. Калашникова, О. К. Квардакова. - М.: Институт новой экономики, 2007. - 1152 с.
4. Федулова Л.І. Технологічна модернізація промисловості України / Л.І. Федулова. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2008 – 472 с.
5. Пашута М.Т. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання: навч. посіб. / М.Т. Пашута, О.М. Шкільнюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 118 с.
6. Салун М.М. Фактори модернізації ресурсного потенціалу промислового підприємства /М.М. Салун. // Інноваційна економіка, Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012, - № 4(30). с. 49-51.
7. Петрович Й.М. Сутнісна характеристика поняття модернізації підприємства в системі економічних категорій / Й.М. Петрович, Н.С. Луцак. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. - № 748: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – с. 199-206
8. Лаврентьев В.А. Управление технологической модернизацией на основе многоуровневой оптимизации производства: Монография. / В.А. Лаврентьев – Н. Новгород: ВГИПУ, 2010, - 327 с.
9. Ковальчук Ю.А. Методология и инструментарий стратегического управления модернизацией промышленных предприятий в условиях инновационной экономики: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора эк. наук: спец. 08.00.05 Экономика и управление национальным хозяйством / Е.А. Ковальчук – Санкт-Петербург, 2011. – 40 с.
10. Никитаев В. Модернизация vs. Инновация / В. Никитаев [Електронний ресурс] – Режим доступу: [www.russ.ru/pole/Modernizaciya vs. Innovaciya](http://www.russ.ru/pole/Modernizaciya_vs_Innovaciya)
11. Демин С.С. Управление развитием отечественной наукоемкой промышленности в условиях инновационной модернизации производства. / С.С. Демин // Вестник МГОУ. Серия «Экономика». – 2011. – № 3. – С. 54-56
12. Бужимська К.О. Модернізація підприємства та його розвиток: порівняльний аспект / К.О. Бужимська.[Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIO_2009/Economics/56162.doc.htm
13. Бурлака В.Г. Структурні складові технологічної конкурентоспроможності промисловості України в умовах світової фінансової кризи / В.Г. Бурлака // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7 (121). – С. 68–74